

Arheološka baština u kontekstu kulturnog turizma grada Pule

Radolović, Karla

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:064747>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI

Ak. god. 2021./2022.

Karla Radolović

Arheološka baština u kontekstu kulturnog turizma grada Pule

Završni rad

Mentor: dr. sc. Željka Miklošević

Zagreb, lipanj 2022

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Ovdje možete napisati kratku zahvalu ili stranicu možete ostaviti praznom.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kulturni turizam	2
3. Arheološki turizam	5
4. Arheološka baština grada Pule	7
4.1. Amfiteatar	7
4.2. Forum, Augustov hram i Gradska Vijećnica	9
4.3. Slavoluk Sergijevaca	10
4.4. Herkulova vrata	11
4.5. Dvojna vrata	12
4.6. Gradski bedemi	13
4.7. Oktogonalni mauzolej	14
4.8. Mozaik kažnjavanja Dirke	15
4.9. Malo rimsko kazalište	16
4.10. Kaštel	17
4.11. Bazilika Sv. Marije Formoze	18
5. Arheološki muzej Istre	20
6. Manifestacije	22
6.1. Pulski filmski festival	22
6.2. Dani antike – Pula Superiorvm	22
6.3. Spectacula antiqva	23
6.4. Projekt “Rimska Pula”	23
7. Upotreba informacijskih tehnologija u kontekstu arheološkog turizma	24
7.1. Pula Heritage tour	24
7.2. Pula SightRun	25
8. Projekti	27
8.1. „Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta – Pula“	27

8.2. Idejni projekt arheološkog parka – bazilika Sv. Marije Formoze	28
9. Zaključak	30
10. Literatura.....	32
Sažetak.....	37
Summary.....	38

1. Uvod

Kulturni turizam rastuća je niša turizma s potencijalom za napredak i poboljšanje postojećih turističkih ponuda. Oblik je turizma u kojem posjetitelji biraju destinaciju na temelju kulturno-povijesne baštine, povijesti, umjetnosti ili načina života ljudi na tom području. Pula je grad s mnogo očuvanih antičkih spomenika od kojih su najpoznatiji Amfiteatar, Slavoluk Sergijevaca, Herkulova vrata, Augustov hram, Malo rimsko kazalište, Forum i Oktogonalni mauzolej. Oni godišnje privlače brojne posjetitelje. Statistički podaci pokazuju kako su masovni i sezonski turizam i dalje dominantni tipovi turizma u gradu Puli i okolici. Poboljšanjem ponude kulturnog turizma i većim fokusom na njegov razvitak omogućilo bi se odmicanje od tih modela turizma. U radu će biti pobliže sagledane pozitivne i negativne strane turizma fokusiranog na kulturnu baštinu. Jedan od glavnih problema je zaštita kulturne baštine i njezine autentičnosti. U pogledu kulturne ponude, u radu će biti predstavljene manifestacije koje organizira Turistička zajednica grada Pule, a vezane su uz arheološku baštinu grada. Neke od tih projekata koji se redovno odvijaju tijekom turističke sezone su Spectacvla antiqva ili Dani antike. Jedan od iznimno bitnih projekata trenutno u tijeku je Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta čiji je specifični cilj povećanje turističkih izdataka kroz poboljšanje kulturne baštine. Arheološka baština grada je postala svojevrsna platforma za izvođenje kulturnih manifestacija i projekata. Pulski filmski festival se izvodi svake godine u Amfiteatru i privlači brojne posjetitelje. Moderne tehnologije su bitan faktor u turističkoj ponudi grada, stoga je bitno spomenuti i aplikaciju Pula+ heritage tour, interaktivnog turističkog vodiča kroz rimsku i austrougarsku povijest grada. Naposljetku će se sve dobivene informacije objediniti u zaključak o kvaliteti i razvijenosti kulturnog turizma grada.

2. Kulturni turizam

Jedna od danas prihvaćenih definicija turizma jest i ona iz 1999. godine koju je izdao UNWTO (World Tourism Organization) “prema kojoj turizam uključuje sve aktivnosti proizašle iz putovanja i boravaka osoba izvan njihove uobičajene sredine ne dulje od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju.” (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62763>). Turizam omogućuje otvaranje novih radnih mjesta, rast zajednice i značajna je gospodarska grana koja osim na gospodarske, utječe i na ekološke, socijalne, psihološke i kulturne aspekte života (Jelinčić, 2008: 15). Osamdesetih godina prošlog stoljeća pojavio se pojam segmentiranog turizma ili selektivnih oblika turizma u što spadaju kulturni turizam, vjerski turizam, kongresni turizam, ekoturizam, sportski turizam, seoski turizam, agroturizam, avanturistički turizam... (Jelinčić, 2008: 21) Do toga je došlo postepeno, prvo se razvio masovni turizam koji se ubrzano počeo razvijati pedesetih godina prošlog stoljeća, a njegovo javljanje dolazi kao spas u poslijeratnoj Europi jer je na prvi pogled omogućio brzo rješenje za gospodarsku obnovu i rješavanje pitanja nezaposlenosti. Ubrzo je postalo jasno kako takav oblik turizma nije predvidiv i kako stvara prijetnju kulturi i tradiciji na područjima u kojima je postao izrazito popularan u kratkom vremenskom roku (Jelinčić, 2008: 18).

Turizam u Puli započinje sa svojim razvojem u 19. stoljeću za vrijeme austrijske vlasti kada se u gradu javljaju turistički sadržaji. Prvi pulski turistički vodič tiskan je 1845. godine u kojem je predstavljen povijesni razvoj grada i njegova kulturno-povijesna baština. U to vrijeme turizam je još funkcionirao kao marginalna grana u usporedbi s jako razvijenom industrijom. Stagnacija Pule kao turističke destinacije zadržala se i za vrijeme vladavine Italije unatoč talijanskim ulaganjima u izgradnju turističkih sadržaja i prometne infrastrukture (Vojnović, 2012: 115). Konačan razvitak doživljava u razdoblju između 1970. i 1987. godine kada se grade hoteli i otvaraju turistička naselja (Vojnović, 2012: 116).

Prema definiciji navedenoj u Strategiji razvoja kulturnog turizma koju je donijelo Ministarstvo turizma RH 2003. godine, “kulturni turizam smatra se turizmom specijalnih interesa te se definira kao posjete osoba izvan njihovog stalnog mjesta boravka motivirane u cijelosti ili djelomično interesom za povijest, umjetnost, naslijeđe ili stil života lokaliteta, regije, grupe ili institucije.” (Strategija kulturnog turizma, 2003: 5). Kulturni turizam razvio se na praktičnoj razini puno prije njegove definicije i ulaska pojma u uporabu (Jelinčić, 2008: 52). U Hrvatskoj je on godinama rastao kao sporedna ponuda masovnog turizma (Pančić Kombol, 2006: 222).

Kulturni turisti su turisti koji su više ili manje motivirani kulturnom ponudom i rado sudjeluju u kulturnom životu destinacije (Strategija kulturnog turizma, 2003: 5). Obično su visokoobrazovani, imaju veće platežne mogućnosti, starije su dobi, te provode vrijeme razgledavajući kulturnu baštinu, sudjeluju u kulturnim manifestacijama i sl. (Radolović, 2019: 7). Kulturna motivacija turista za posjećivanje određene kulturne destinacije može biti primarna i sekundarna. Moguće je biti kulturni turist bez da je destinacija posjećena eksplicitno zbog kulturne baštine, odnosno kulturna motivacija je sekundarna, no posjetitelj je svejedno kulturni turist koji sudjeluje u kulturnim atrakcijama. Tipologija kulturnog turizma u odnosu na motivaciju turista dijeli se na primarnu, usputnu i slučajnu motivaciju (Jelinčić, 2008: 43). Primarna motivacija se odnosi na turiste čiji je glavni cilj kultura destinacije i obično se u to ubrajaju turisti koji ciljano posjećuju glazbene festival, izložbe i sl. Usputno motivirani kulturni turisti su oni koji destinaciju posjećuju s nekim drugim ciljem, a kultura im je usputni motiv. Slučajna motivacija se odnosi na posjetitelje koji dolaze u kontakt s kulturom destinacije bez da su to imali u planu. Neke definicije tvrde kako je sve osim primarne motivacije zapravo tržišna niša, no ona ipak ima veliku ulogu i u kulturnom turizmu i njegovom program i ponudi (Jelinčić, 2008: 44). Druga tipologija nešto detaljnije opisuje motivaciju kulturnih turista i dijeli ih na turiste motivirane kulturom, turiste inspirirane kulturom i turiste privučene kulturom. Turisti motivirani kulturom mogu se usporediti s primarno motiviranim kulturnim turistima i njih privlače turistički paketi i kulturna događanja, a čini ih 5-15% turista i 5% domaćih posjetitelja. Turisti inspirirani kulturom su usputno motivirani turisti koje čini otprilike 30% turista i 15% domaćih posjetitelja. Oni posjećuju kulturne manifestacije ako im je to u skladu s vremenom i novcem i površno su zainteresirani za kulturu destinacije. Naposljetku, turisti privučeni kulturom neplanski posjećuju kulturne resurse i za ovu skupinu je ključan marketing turističke destinacije. Njih čini oko 20% turista i 20% domaćeg stanovništva (Strategija kulturnog turizma, 2003: 6).

“Odgovorni i održivi razvoj turizma podrazumijeva pravo na turizam i na slobodu turističkih kretanja, zadovoljenje gospodarskih, društvenih i estetskih potreba, uz održavanje karakteristika prirodnog i društvenog okruženja i kulturno-povijesnog nasljeđa.” (Jelinčić, 2008: 38). Održivi turizam omogućava odgovoran razvoj turističke ponude bez opasnosti od ugrožavanja kulturne baštine. Kontrola turističkog iskustva, turistički potencijal lokaliteta i nenametanje turizma lokalnom stanovništvu ključ su u stvaranju održivog kulturnog turizma (Jelinčić, 2008: 39).

Kulturne manifestacije značajan su turistički proizvod koji doživljavaju sve veći rast popularnosti jer nude mogućnost privlačenja dodatnih posjetitelja i priliku za razvoj programa i infrastrukture turističke destinacije. Kulturne manifestacije su se pokazale izuzetno privlačnim domaćim turistima (Strategija kulturnog turizma, 2003: 13). Problemi vezani za kulturne manifestacije na koje je potrebno obratiti pozornost su nedostatak i zanemarivanje dodatnih sadržaja i usluga, te fokusiranje samo na program, usmjerenost samo na lokalno tržište, nestabilno financiranje i sl. Samo postojanje manifestacija nije dovoljno, njih treba pretvoriti u kulturni turistički proizvod i prilagoditi se turizmu destinacije (Strategija kulturnog turizma, 2003: 14). Plan Strategije razvoja turizma grada Pule 2016.-2020. (2015) osvrnuo se i na kulturne manifestacije tijekom ljeta i zime kako bi se povećao broj noćenja tijekom cijele godine. Strategija je iznijela stav kako je Arenu potrebno dodatno tržišno vrednovati kroz manifestacije s posebnim naglaskom na svjetske manifestacije, koncerte i natjecateljske događaje od svjetskog značaja. Uključivanje manifestacija u paket aranžmane postiglo bi se snažnijom suradnjom grada s turističkim agencijama i destinacijskim menadžment kompanijama.

Neki od glavnih problema s kojima se kulturni turizam u Hrvatskoj susreće su loša suradnja sektora turizma i kulture, loš marketing i nepostojanje prepoznatljivog kulturno-turističkog proizvoda. Za razvoj i održavanje kulturnog turizma u Hrvatskoj potrebno je sprovesti strategije održivog razvoja koje bi planski upravljale razvojem. Pula ima golemi potencijal za razvoj održivog turizma, a dosadašnji razvojni put je dobar, no nedovoljan ako se u obzir uzme potencijal koji grad ima. Grad Pula, ali i ostale lokalne zajednice u Hrvatskoj ključne su za izravan utjecaj na razvoj kulturnog turizma Hrvatske (Demonja, Gredičak, 2014: 121).

Naposlijetku, ubrzani razvoj kulturnog turizma nosi sa sobom problem zaštite kulturnih spomenika. Svakodnevne gomile ljudi koje prolaze i dodiruju spomenike, a nerijetko ostavljaju i smeće zasigurno će ostaviti trag za sobom.

3. Arheološki turizam

Arheološki turizam grana je kulturnog turizma čija se ponuda sastoji od arheoloških lokaliteta, arheoloških parkova, mjesta s UNESCO-ve liste svjetske baštine, spomenika, muzeja, programa živuće povijesti itd. Ovaj oblik turizma može posjetitelju nuditi autentičan doživljaj arheološke baštine i kroz izravno sudjelovanje u arheološkim istraživanjima (Afrić Rakitovac et al, 2019: 66). Arheologija je znanost koja se bavi proučavanjem ljudske prošlosti na temelju nalaza iz zemlje koji se sastoje od najmanjih zrna peludi pronađenih u kontekstu arheološkog sloja, pa sve do golemih spomenika. Ona nastoji rekonstruirati život kakav je nekad bio kako bi se odgovorilo na neka od većih pitanja o ljudskom društvu i povijesti (Pacifico, Vogel, 2012: 1593). Arheologija i turizam međusobno su povezani i zajedno postoje već stoljećima. Početak arheološkog turizma može se pratiti još u doba drevnog Egipta, a kasnije se ponovno razbuktao u petnaestom stoljeću kada su hodočasnici odlazili u Svetu Zemlju (Pacifico, Vogel, 2012: 1592). Arheološki bitne lokacije koje sadrže bogatu arheološku baštinu često su već poznate, te lakše privlače posjetitelje. Razvoj arheološkog turizma važan je i zbog umanjivanja negativnih posljedica turizma na arheološku baštinu zbog većeg fokusa koji se stavlja na očuvanje i interpretaciju (Afkhami, 2021: 57). Njime se stvara jedinstvena ponuda lokacije zbog jedinstvenosti arheoloških lokaliteta i spomenika koji su neponovljivi i važni upravo zbog svoje starosti. Turističkim korištenjem lokaliteta se također popularizira arheologija čime se, posljedično, educira širu publiku umanjujući potencijalne štetne utjecaje (Afkhami, 2021: 59). Osim posjetitelja, lokalne zajednice koje žive od turizma razvijaju veću svijest o očuvanju arheološke baštine i svjesnije su utjecaja i važnosti koju ona ima, te je vjerojatnije da će tu baštinu nastojati očuvati i zaštititi (Afkhami, 2021: 58). Zbog toga je važno aktivno angažirati i upoznati lokalno stanovništvo sa strategijama razvoja čime ih se uključuje u valorizaciju baštine i integrira ih se s baštinom istovremeno razvijajući svijest o zaštiti (Guimaraes et. al., 2018: 70). Edukacija o lokalnoj baštini bi se trebala provoditi po školama, ali i izvan njih, u medijima, preko udruga, turističkih organizacija i sl. (Guimaraes et. al., 2018: 68). Osim edukacije i uključivanja lokalnog stanovništva, za očuvanje arheološke baštine važno je promišljeno i pažljivo strukturiranje razvojnog plana i plana upravljanja baštinom (Comer, Willems, 2012). Dakle prije odluke o razvoju arheološke destinacije i namjeni iste za turizam, potrebno je provesti detaljan plan i organizaciju kako bi se smanjili negativni utjecaji (Pacificio, Vogel, 2012: 1607). Razvoj plana bi trebao uključivati dionike, dakle arheologe, turističke zajednice, lokalne zajednice i slično, koji igraju ključnu ulogu u uspješnom dugoročnom razvoju arheološkog turizma. Lokalna zajednica bi trebala imati uvid u raspodjelu

troškova i profita koje turizam donosi, a ostali dionici bi trebali obratiti pozornost na probleme kao što su odnos lokalnog stanovništva prema arheološkim atrakcijama, dugoročan utjecaj na stanovništvo i javni interes (Pacifico, Vogel, 2012: 1608-1609). Suradnja svih dionika ključ je uspješne provedbe plana razvoja (Afrić Rakitovac et. al, 2021: 53).

Iako turizam povećava svijest o važnosti arheološke baštine, velika količina posjetitelja, nepažljiv razvoj infrastrukture i zanemarivanje stanja lokaliteta u korist ekonomskog benefita su glavni uzroci lošeg utjecaja turizma na baštinu (Comer, Willems, 2012). Održavanje manifestacija i koncerata koji privlače brojne posjetitelje i pogodno utječu na turizam mogu potencijalno uništavati materijale i dugoročno nepovoljno djelovati na arheološki spomenik (Comer, Willems, 2012: 511).

Grad Pula poznat je po brojnim događajima koji se odvijaju unutar Amfiteatra zbog čega je potrebno posebnu pozornost obratiti na pravovremenu zaštitu i sprečavanje degradacije materijala koje mogu prouzročiti velik broj posjetitelja i buka. Nadalje, s obzirom na to da cijela jezgra grada obiluje nalazištima, gradnja na tom području također može djelovati nepovoljno na strukture koje se nalaze u blizini.

Ponuda u sklopu arheološkog turizma može uključivati arheološke parkove, rute, tematske festivale i predstave, posjete muzejima, radionice, programe oživljene povijesti... Posebnu pozornost privlači metoda oživljene povijesti (engl. *living history*) koja rekonstruira prošle događaje i način života koristeći povijesne kulise i artefakte kako bi se interpretiralo okolinu (Šegavić Čulig, 2005: 6). U Puli su Dani antike svakako najpoznatiji i najposjećeniji primjer oživljene povijesti koji nasred Foruma oživljava rimsko vjenčanje i gozbu završujući u nekadašnje običaje i uz pomoć glumaca i rekvizita rekonstruiraju ovaj povijesni običaj i vraćaju gledatelje u neka prošla vremena. Osim toga, gledatelji mogu sudjelovati u rekonstrukciji u pojedinim programima koji su smišljeni kao radionice. Projekt „Rimska Pula“ je nudio posjetiteljima mogućnost da sami sudjeluju u izradi keramike, mozaika ili pak rimske frizure, sve to uz degustaciju hrane i pića izrađenu po starim receptima koji su se nekada koristili. U sljedećim poglavljima detaljnije će se prikazati lokaliteti, manifestacije i drugi turistički sadržaji koji uključuju arheološku baštinu.

4. Arheološka baština grada Pule

4.1. Amfiteatar

Amfiteatar je građevina koja je u rimsko vrijeme građena u svrhu održavanja gladijatorskih igara ili borbi s divljim životinjama, no i za ostala popularna događanja. Prije nego što su se počeli graditi od kamena u obliku u kakvom ih danas znamo, građeni su od drva i nisu bili trajni. Danas se ne može sa sigurnošću tvrditi kako su drveni amfiteatri točno izgledali, no zasigurno su prototip kasnijih kamenih građevina. Iz zapisa je poznato kako je prvi drveni amfiteatar izgradio Gaj Skribonije Kurio i nalazio se u Rimu. Prvi kameni amfiteatar izgrađen je u Pompejima 80./79. godine pr. Kr. (Mlakar, 1957: 7)

Rimski amfiteatri obično su građeni na ravnom terenu izvan gradskih zidina, no u neposrednoj blizini grada. Imali su tlocrt u obliku elipse ili pravilne policentrične krivulje. Najvažniji dijelovi amfiteatra su borilište, prostor za gledaoce i sjedište za gledaoce. Borilište se sastojalo od centralnog dijela građevine koje je bilo prekriveno pijeskom, te podzemnih prostorija koje su služile za držanje zvijeri, gladijatore, preminule borce i sl. (Mlakar 1957: 8). Upravo zbog pijeska se amfiteatar naziva i arenom jer na latinskom *harena* znači pijesak (Matijašić, Buršić-Matijašić 1996: 140). Veličina borilišta u pulskoj areni je otprilike 67,90 metara po dužini i 41,60 metra po širini, a između njega i prostora za gledaoce nalazio se kanal širok 1,16 metara i zid visine 3 metra koji su služili kao zaštita za posjetitelje (Mlakar, 1957: 20). Prostor za gledaoce se nalazio iznad borilišta i ponekad je bio ograđen zaštitnom mrežom. Sjedišta za gledaoce su se dijelila po društvenom statusu počevši od prvog reda (*maenianum primum*) do posljednjeg najvišeg kata (*maenium summum*) koji je bio galerija. Najviša galerija je bila namijenjena za žene i pripadnike nižeg društvenog sloja (Mlakar, 1957: 9). Pulski amfiteatar je imao sveukupno 15 ulaza, a najvažniji su bili ulazi s morske strane (Mlakar, 1957: 20)

Tlocrt pulskog amfiteatra je u obliku policentrične kružnice, s dužom osi veličine 132,5 metara, a kraćom 105 metara (Mlakar, 1957: 16). Građen je na padini brežuljka dvjestotinjak metara od gradskih zidina čime se svrstava u jedne od rjeđih primjeraka zbog standarda gradnje amfiteatra na ravnim površinama (Matijašić, 1996: 137). U njega je moglo stati između 20.000 i 30.000 gledatelja koji su obično dolazili iz okolnih područja koja su bila izrazito gusto naseljena (Matijašić, Ujčić, 2005:9). S morske strane amfiteatar je građen od masivnih pilastara na čijim vrhovima se nalaze velike kamene ploče. Razlog takvoj gradnji je potreba za izjednačavanjem terena zbog gradnje u brdu (Mlakar, 1957: 18). Iznad toga, vanjsku stranu amfiteatra krasi 72 arkadna luka koja se redaju na dva kata, a kat iznad njih je izgrađeno 64

četrvtastih otvora (Matijašić, 1996: 148). Kapiteli na vanjskom zidu građeni su u dorskom stilu, a vrh amfiteatra čini veliki vijenac napravljen od velikih ploča koje su šire od širine zidova (Mlakar, 1957: 19). Slika 1 prikazuje današnji izgled amfiteatra s morske strane.

Prema legendi amfiteatar je dao izgraditi car Vespazijan za svoju ljubavnicu Antoniju Cenidu. Smatra se da je na mjestu današnjeg amfiteatra postojao raniji koji je izgrađen početkom prvog stoljeća za vrijeme vladavine cara Augusta i koji je bio djelomično građen od drva (Matijašić, 1996: 138). Obnova i proširenje tog amfiteatra započela je za vrijeme cara Tita Flavija Vespazijana (69.-79. god.), a završeno za vrijeme njegovog sina Tita (Matijašić, Ujčić, 2005: 10).

Danas amfiteatar služi za održavanje raznih manifestacija od kojih je svakako najpoznatiji Filmski festival koji se održava od 1954. godine (<https://pulafilmfestival.hr/kratka-povijest/>). Osim festivala, omiljena je pozornica na kojoj su nastupale neke od najvećih svjetskih glazbenih zvijezda kao što su Elton John, Andrea Bocelli, Eros Ramazzotti, Luciano Pavarotti, Foo Fighters i mnogi drugi (<https://www.pulainfo.hr/hr/information-categories/poznati-u-puli>). Podzemni prostori amfiteatra, nekad namijenjeni gladijatorima, danas služe kao kulisa za izložbu “Vinogradarstvo i maslinarstvo Istre u antici” koja prikazuje postupak dobivanja ulja i vina u antičkom svijetu (<http://www.ami-pula.hr/dislocirane-zbirke/amfiteatar/izlozba-u-podzemlju-amfiteatra/>).

Slika 1: Pulski amfiteatar

4.2. Forum, Augustov hram i Gradska Vijećnica

Forum je u antičko doba predstavljao centar svakodnevnog života na kojem se odvijala trgovina, javna okupljanja, duhovni život, političke rasprave i sl. Na njemu se nalazilo sjedište gradskih senatora, kurija i gradska bazilika u kojoj su se odvijala suđenja i trgovina (Matijašić, 1980: 43). S tri strane je bio okružen trijemom, a na četvrtoj su se nalazili hramovi posvećeni nekom božanstvu. U glavnom hramu se štovao državni kult Kapitolijskog Trojstva koje su činili Jupiter, Junona i Minerva (Matijašić, Buršić-Matijašić 1996: 67). Pulski forum je veličine 39 x 82 metara, bio je okružen trijemom kroz koji se ulazilo u sve prostore koji su se nalazili na forumu, a sjevernu stranu su krasila tri hrama. Danas je ostao sačuvan Augustov hram, a drugi, Dijanin hram, ostao je vidljiv samo na pročelju Gradske Vijećnice. Treći hram je vjerojatno bio posvećen Kapitolijskoj Trijadi, no ostali su sačuvani samo dijelovi temelja pokraj Vijećnice (Matijašić, Ujčić, 2005: 7)

Augustov hram je posvećen božici Romi i caru Augustu što je poznato zahvaljujući natpisu na frizu na kojem je pisalo “posvećeno božici Romi i Augustu božanskom sinu ocu domovine.” (Matijašić, Ujčić, 2005: 7). Osim toga, natpis je značajan jer se pomoću njega može točno datirati vrijeme gradnje hrama. Naime, Augustu je naziv ‘otac domovine’ (*pater patriae*) koji se spominje na natpisu dodijeljen 2. godine pr. Kr. čime se gradnja hrama datira između te godine i datuma Augustove smrti 14. godine (Mlakar, 1958: 34). Za Dijanin hram nije poznato otkud potječe taj naziv jer nisu poznati nikakvi natpisi koji ga spominju (Matijašić, Ujčić, 2005: 7). Augustov hram građen pod utjecajem kasnohelenističke umjetnosti (Matijašić, Buršić-Matijašić, 1996: 76). Hram se sastoji od dva dijela, otvorenog i zatvorenog. Zatvoreni dio se naziva cela i građen je od velikih kamenih blokova. Prednji otvoreni dio hrama okružuje šest mramornih stupova, četiri s prednje strane i dva s bočnih strana, koji na vrhu imaju kapitule napravljene u korintskom stilu. Kapitule su ukrašene motivom akantovog lišća, a iznad njih se nalaze arhitrav, na kojemu se nalazi natpis posvećen Romi i Augustu, i friz. Krov je uokviren vijencima, a u središtu zabata se nalazi prikaz okruglog medaljona (<http://www.ami-pula.hr/dislocirane-zbirke/augustov-hram/>).

Kao što je već spomenuto, na sjevernom dijelu Foruma, pokraj Augustovog hrama se nalazio još jedan hram popularno nazivan ‘Dijaninim hramom’. Od tog hrama je ostalo sačuvano samo začelje koje se danas nalazi na Gradskoj Vijećnici izgrađenoj u srednjem vijeku (Matijašić, Buršić-Matijašić, 1996: 85). Slika 2 prikazuje Forum na kojem se nalaze Augustov hram (lijevo) i Gradska Vijećnica (desno). Na ostacima hrama vide se kapitule, zabat, arhitrav i

vijenac kruništa koji su gotovo pa identični navedenim elementima na Augustovom hramu (Mlakar, 1958: 35).

Slika 2: Augustov hram i Gradska Vijećnica na pulskom Forumu

4.3. Slavoluk Sergijevaca

Na kraju ulice koja vodi s Foruma, nalazi se jedan od najbitnijih spomenika antičke Pule (Slika 3). Slavoluk Sergijevaca izgradila je Salvia Postuma iz obitelji Sergijevaca koja je spomenik podigla u čast tri osobe koje su pripadale njezinoj obitelji (Matijašić, Ujčić, 2005: 9). Spomenik je izgradila vlastitim novcem o čemu svjedoči uklesan natpis na frizu koji u prijevodu glasi “Salvia Postuma, Sergijeva žena, svojim novcem.” (Matijašić, Buršić-Matijašić, 1996: 106). Osobe kojima je slavoluk posvećen spominju se na ostalim natpisima. Najvažniji je bio Lucije Sergije Lepid, a uz njega spominju se Lucije Sergije i Gnej Sergije (Matijašić, Buršić-Matijašić, 1996: 101). Slavoluk je građen kao dodatak tadašnjim gradskim vratima čiji je izgled njegovom gradnjom u potpunosti promijenjen i dodana su im tri prolaza, jedan za promet i dva za pješake. Nalazio se s unutarnje strane vrata i danas je jedini ostao sačuvan, ostatci gradskih vrata porušeni su u prvoj polovici 19. stoljeća zbog širenja grada (Mlakar, 1958: 32).

Piloni slavoluka prilično su jednostavnog stila i neukrašeni, a kao apsolutna suprotnost se javljaju bogate dekoracije na ostatku slavoluka. Bogatije mu je ukrašena zapadna strana koja se vidi kad se dolazi iz pravca Foruma. Vegetabilni motivi su najčešća dekoracija (Matijašić, Buršić-Matijašić, 1996: 111) i nalaze se na pilastrima u obliku akantovih grana s lišćem, ispod

luka prikazana je vinova loza s grožđem i motivi rozete. Osim vegetabilnih motiva prisutni su i zoomorfni pa je tako na luku istaknut orao u borbi sa zmijom, grifoni, sfinge i dupini (Mlakar, 1958: 32). Jedan od istaknutijih prizora koji se nalaze odmah iznad luka su dva prikaza krilate božice Viktorije koje nose lovorov vijenac u rukama i simetrično su smještene na lijevu i desnu stranu luka (Matijašić, 1996: 113). Na frizu iznad prikaza božica nalazi se natpis koji spominje Salviu Postumu, a sa strana su prikazani ratnički motivi (Matijašić, 1996: 113). Prostor oko Slavoluka redovito je mjesto održavanja koncerata, nastupa i ostalih događaja.

Slika 3: Slavoluk Sergijevaca

4.4. Herkulova vrata

Herkulova vrata su najstariji antički spomenik u Puli i nekad su bila dio obrambenih gradskih zidina (Slika 4). Izgrađena su od obrađenih kamenih blokova, visina im prelazi 4 metra, a široka su 3,6 metara. Stilski su jednostavnija od ostalih antičkih gradskih vrata i krasi ih prikaz kovrčave kose s bradom koja predstavlja Herkula, a pokraj njega se nalazi toljaga koja je ujedno i njegov simbol i zahvaljujući čemu su vrata dobila ime. Lijevo od toljage je uklesan natpis pomoću kojega se vrata datiraju u prvo stoljeće prije Krista (Mlakar 1958: 31). U natpisu se Herkul spominje kao zaštitnik grada što potvrđuje i službeni naziv grada u drugom i trećem

stoljeću koji je glasio *Colonia Iulia Pola Pollentia Herculanea*. Nekada su vrata vodila iz grada prema plodnim poljima, a moguće da su vodila i prema cesti za Nezakcij (Matijašić, 2005: 7). Danas vode u prostore Zajednice Talijana u Puli.

Slika 4: Herkulova vrata

4.5. Dvojna vrata

Ispred Arheološkog muzeja Istre nalaze se Dvojna vrata (Slika 5) izgrađena u drugom stoljeću na temeljima prijašnjih rimskih vrata i smatra se kako su građene kao jedan od ulaza koji je vodio prema kazalištu koji se nalazi pedesetak metara dalje (Matijašić, 1996: 61). Nastavljala su se na gradske bedeme i sastojala se od dva nadsvođena prolaza građena od masivnih pilastra na kojima se s vanjske strane nalaze tri polustupa s kompozitnim kapitelima na vrhu. Iznad arhitrava se nalazi dekorirani vijenac, a sam arhitrav nema ukrasa (Mlakar, 1958: 31). S gornje strane luka nalazi se otvor u kojem su se nekada nalazile rešetke za zatvaranje vrata (Matijašić, 1996: 62). U neposrednoj blizini pronađen je natpis koji spominje stanovnika Pule Lucija Menacija Priska koji je platio izgradnju vodovoda u gornjem gradu (Matijašić, 1980: 37). Taj natpis danas stoji na sredini Dvojnih vrata kamo ga je stavio Pietro Kandler 1857. godine (Matijašić, 1996: 62).

Slika 5: Dvojna vrata

4.6. Gradski bedemi

Gradski bedemi obuhvaćaju opseg od otprilike 1600 metara, a nekada je kroz njih u grad vodilo 12 gradskih vrata od kojih većina nije ostala očuvana (Matijašić, 1996: 53). Prvi gradski bedemi građeni su u vrijeme razvoja kolonije, a kasnije su se nadograđivali (Matijašić, 1996: 56). Položaj bedema i vrata ostali su sačuvani zahvaljujući katastarskim planovima iz 19. stoljeća, te crtežima, drvorezima i bakropisima koji potječu iz razdoblja između 16. i 18. stoljeća. Vrata čija imena i položaji su nam poznati su: Rata, Santa Margherita, Gemina, Ercole, S. Maria Alta, Porta Fontana, Badia i Santa Giuliana, Barberina, Stovagnaga, Porta Monastero i Porta San Giovanni (Matijašić, 1996: 53-54). Prvi građeni bedemi bili su jednostruki i građeni s okruglim i četvrtastim kulama. Kasnije su se ti bedemi nadograđivali i dodavani su im nove kule i novi redovi zidina s vanjske strane. S obzirom na to da su bedemi u većini slučajeva morali biti žurno izgrađeni, kao građevni material su nerijetko korišteni dijelovi različitih spomenika, stupova, arhitrava i materijali s obližnjih zgrada koji su se ubacivali u donji dio bedema kako bi se učvrstila struktura (Mlakar, 1958: 30). Danas je dio bedema ostao očuvan i proteže se od Slavoluka Sergijevaca preko Herkulovih vrata pa sve do Dvojnih vrata (Matijašić, 1996: 55). Prvi dio proteže se od Slavoluka pa otprilike 70 metara u smjeru Herkulovih vrata i sadrži dva vidljiva sloja zidina, stariji unutarnji i vanjski mlađi sloj. Starijem sloju bedema

rekonstruirano je krunište i toranj (Mlakar, 1958: 30). Dio ovih zidina iskopan je i konzerviran tridesetih godina prošlog stoljeća i potom restauriran kako bi se naglasila važnost koju su bedemi nekada imali i kako bi se prikazali u punom sjaju (Matijašić, 1996: 56). U očuvanim dijelovima vidljivi su ostaci kula koje su građene u različitim oblicima što je uzrok gradnje bedema u različitim vremenskim intervalima. Četvrtaste kule koje imaju manje dimenzije su vjerojatno najstarije, okrugle kule pripadaju carskom razdoblju i datiraju se između kraja 1. st. pr. Kr. pa do 2. st. (Matijašić, 1996: 57). Vanjski, dodatni sloj bedema građen je u nemirnim razdobljima kad su provale novih naroda bile učestale (Matijašić, 1996: 58).

4.7. Oktogonalni mauzolej

Oktogonalni mauzolej (Slika 6) nalazi se preko puta Dvojnih vrata i u blizini Arheološkog muzeja Istre i jedini je očuvani spomenik koji se nekada nalazio u središtu antičke nekropole koja je stajala ispred gradskih zidina i pružala se od amfiteatra do velikog rimskog kazališta. Očuvana je baza mauzoleja i vidljivi su ostaci u obliku osmerokuta ispod kojih se nalazi podnožje s tri stepenice. Uz bazu se uzdižu pilastri na rubovima koji su ojačavali konstrukciju (Mlakar, 1958: 36). Pretpostavlja se kako se iznad toga uzdizala grobnica koja je imala osam stupova na čijem vrhu se nalazila krovna greda s bogato ukrašenim reljefnim dekoracijama, a u grobnicu je bio položen sarkofag. Iznad svega se nalazio krov koji je također bio osmerokutnog oblika (Mlakar, 1958: 37).

Slika 6: Oktogonalni mauzolej

4.8. Mozaik kažnjavanja Dirke

Mozaik kažnjavanja Dirke otkriven je prilikom građevinskih radova 1958. godine (Gobić-Bravar, 2013: 48). Pronađeni su ostaci antičke građevine unutar koje se nalazio mozaik i freske (Slika 7). Mozaik zauzima površinu od oko 65 m² i nekada se prostirao duž čitave prostorije. Centralni dio mozaika prikazuje dva muškarca koji drže bika za rogove, a pored njih je žena. Scena predstavlja popularnu antičku mitološku priču o Amfionu i Zetu koji vezuju Dirku za rogove bika (Girardi Jurkić, 2011: 85). Priča o Dirki često je uprizoravana u amfiteatrima što bi moglo objasniti zašto je upravo ovdje, nedaleko amfiteatra, napravljen mozaik s tim prikazom (Klarić, 2021: 78). Kako je to najupečatljiviji prizor po toj je sceni mozaik i dobio ime. Oblici koji prevladavaju su trokuti, trapezi i šesterokuti, a osim motiva kažnjavanja Dirke prisutni su biljni i životinjski motivi. U trokutastim poljima su prikazane ribe, ptice i dupini, a šesterokutna polja krasi rozete koje su obrubljene motivom pletera (Gobić-Bravar, 2013: 49). Nalazi se u nekadašnjoj Ulici 1. maja, a današnjoj Ulici Sergijevaca, no njegova prezentacija je prilično oskudna pa se tako događa da posjetitelji teško pronađu lokaciju mozaika, iako se nalazi u jednoj od glavnih i najposjećenijih turističkih ulica u Puli. Osim kroz Ulicu Sergijevaca, do mozaika se može doći i sa stražnje strane koja se nalazi pokraj kapele sv. Marije Formoze.

Slika 7: Mozaik kažnjavanja Dirke

4.9. Malo rimsko kazalište

Malo rimsko kazalište nalazi se podno Kaštela na istočnoj strani brežuljka i danas su ostali sačuvani samo temelji zgrade i dijelovi gledališta (Matijašić, 2005: 8). Nekada se nalazilo unutar zidina i do njega se dolazilo kroz Dvojna ili Herkulova vrata ili pak iz strane grada kroz gradske prostore (Mlakar, 1958: 35). Veličinom se ovo kazalište svrstava u manja rimska kazališta građena u kamenu, a baš kao i Amfiteatar, građen je u padini brda. Iako su danas sačuvani samo dijelovi kazališta; prostor za gledaoce, polukružna orkestra i temelji pročelne zgrade, nekada je ono bilo središte društvenog života i okupljalo stanovnike čitavoga grada. S južne strane se nalazila pročelna scenska zgrada dužine 62 metra u koju su vodila tri imponantna ulaza (Mlakar, 1958: 35). Na polukružnu orkestru vodila su dva popločana hodnika, a iznad nje se uzdizao prostor za gledaoce koji je bio podijeljen na dva kata. Donji redovi su zbog konfiguracije terena uzidani u živoj stijeni, a ostatak stepenica izgrađen je od masivnih vapnenačkih blokova. U mnoga sjedišta na stepenicama su bili urezani inicijali osoba koje su zakupile to mjesto (Mlakar, 1958: 35). Osim malog rimskog kazališta, nekada je postojalo i veliko kazalište koje se nalazilo na sjevernoj padini Monte Zara i primalo je između 4000 i 5000 gledatelja. Materijal iz tog kazališta je tijekom srednjeg vijeka odnesen i upotrebljen kao građevinski material za razne palače i crkve, između ostalih i za gradnju pulskog Kaštela (Matijašić, 2005: 8). Slika 8 prikazuje izgled Malog rimskog kazališta prije provedbe projekta “Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta – Pula”.

Slika 8: Malo rimsko kazalište prije rekonstrukcije

4.10. Kaštel

Područje na kojem se nalazi današnji kaštel naseljen je još od prapovijesti kada su ondje obitavali Histri. Bilo je to gradinsko naselje s obrambenim suhozidnim bedemima i grobljem nedaleko naselja. U rimsko doba na vrhu centralnog gradskog brežuljka nalazila se vojna utvrda (*castrum*) i služila je za nadgledanje grada i plovnih putova, a ubrzo se u podnožju razvija rimska kolonija *Colonia Pietar Iulia Pola*. U srednjem vijeku kaštelom upravljaju markgrofovi (<http://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kastel/o-kastelu/>).

Kaštel kakav danas postoji u potpunosti je izgrađen 1633. za vrijeme Tridesetogodišnjeg rata kada je Pula bila mletačka obrambena točka pa je podignuta utvrda s ciljem da spriječi napad španjolske flote. Vojni inženjer Antoine De Ville zaslužan je za nacrt i realizaciju izgradnje kaštela i u tu je svrhu koristio kamene blokove uzete iz obližnjeg velikog rimskog kazališta. Kaštel je bio jedan od impozantnijih utvrda Mletačke Republike tog vremena (<http://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kastel/mletačka-utvrda/>).

Pravokutnog je oblika i ima četiri bastiona na rubovima (Slika 9), naziva Zuliano, Marcello, Pugliana i De Ville. Na svakom bastionu su bili pozicionirani topovi. Danas se na kaštelu nalazi

Povijesni i pomorski muzej Istre i mjesto je na kojem se redovito organiziraju koncerti i manifestacije (<http://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kastel/izgled-kastela/>).

Slika 9: Kaštel

4.11. Bazilika Sv. Marije Formoze

Trobrodna bazilika Sv. Marije Formoze nalazi se u centru Pule, u blizini Foruma i u neposrednoj blizini mozaika kažnjavanja Dirke. Papa Vigilije posvetio je 14. listopada 546. godine Maksimilijana za ravenatskog nadbiskupa. Pošto je Maksimilijan bio rodom iz Istre odlučio je upravo u Puli izgraditi baziliku koju je zbog njezine veličanstvenosti nazvao Formoza (Matijašić, 2005: 77). Bazilika je jedan od najbitnijih spomenika koji svjedoče o ranokršćanskoj sakralnoj umjetnosti na hrvatskom području (Ujčić, 2007: 15). Iako je samo djelomično očuvana, nekada je ova bazilika bila spektakularno zdanje. Očuvani ostaci bazilike su dio zida, grobna kapela i sakristije, no ostali podaci o izvornom izgledu ostali su sačuvani zahvaljujući brojnim pisanim izvorima (Marinčić, 2011: 14). Na slici 10 prikazana je kapela sv. Marije Formoze koja je ostala očuvana. Bazilika je građena na ostacima antičkog hrama Minerve Polatike (Ujčić, 2007: 3) i nalazila se kraj južnih bedema. Tlocrtom pripada trobrodnim bazilikama s poligonalnim apsidama, križnim mauzolejima i kružnim pastoforijima

(Ujčić, 2007: 15). Stilom je slična ravenkim crkvama, posebno Gali Placidiji u Raveni, no razlikuje ih to što je u bazilici sv. Marije kao građevinski materijal korišten kamen, a ne opeka (<http://www.zupa-uznesenja-marijina-pula.hr/sakralna-bastina.html>). Apsida i unutrašnjost su bili bogato ukrašeni mramornim ukrasima, stupovima, reljefima i freskama (Marinčić, 2011: 14). Zdanje je prvo bilo napušteno i nazvano 'del Canneto', što u prijevodu znači od trstike, a potom i oštećeno 1243. godine u velikom požaru uzrokovanom mletačkom pljačkom (Ujčić, 2007: 16).

Predstavljen je idejni projekt čiji je cilj stvaranje arheološkog parka i predstavljanje arhitektonskog kompleksa bazilike in situ. Plan je rekonstrukcija čitave bazilike čime bi se predstavilo nekadašnju monumentalnost zdanja i otvaranje parka za posjetitelje (<http://www.ami-pula.hr/projekti/bazilika/>).

Slika 10: Kapela sv. Marije Formoze

5. Arheološki muzej Istre

Arheološki muzej Istre (Slika 11) osnovan je 1902. godine kada se zvao Gradski muzej. Osnova stvaranja muzeja bilo je otkriće nalazišta u Nezakciju kada se stvara osnova za formiranje zbirke. Godine 1925. Gradski muzej se spojio s Državnom gradskom zbirkom i Provincijalnim muzejom u Poreču i mijenja naziv u Kraljevski muzej Istre. Tom se prilikom fundus muzeja seli u zgradu bivše austrijske gimnazije gdje je i danas. Tek 1947. godine mijenja ponovno ime i postaje Arheološki muzej Istre, kakvim ga i danas znamo, a 1968. godine je uređen i otvoren lapidarij. Današnji postav muzeja sastoji se od Prapovijesne, Antičke, Srednjovjekovne, Novovjekovne, Numizmatičke zbirke, te Zbirke podvodne arheologije. Dislocirane zbirke muzeja se nalaze u Augustovom hramu, Amfiteatru, crkvi Srca Isusova i Marijina i u Nezakciju (<http://www.ami-pula.hr/o-muzeju/povijest/>). Zbirka podvodne arheologije sadrži nalaze iz podvodnih lokaliteta i osnovana je 2015. godine, a dio predmeta pronađenih u podmorju nalazi se u dislociranoj zbirci u Amfiteatru u sklopu izložbe “Vinogradarstvo i maslinarstvo Istre u antici”(<http://www.ami-pula.hr/ustroj-muzeja/arheoloski-odjel/zbirka-podvodnearheologije/>). Neki od najzanimljivijih i najpoznatijih izložaka u muzeju su histarski kameni spomenici, situla s prikazom pomorske bitke iz Nezakcija, mramorna ploča koja sadrži cjelovito službeno ime rimskog grada Colonia Iulia Pola Pollentia Herculanea, skulpture Agripine Mlađe i Antonie Mlađe, te škrinjica od slonovače (Klarić, 2021, 69-73). U sklopu projekta “Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta – Pula” muzej je renoviran i dodana mu je multimedijalna staklena fasada sa stražnje strane koja gleda na Malo rimsko kazalište (Slika 12)(<http://www.arheologija.hr/2021/07/11/ami-konzervacija-i-rekonstrukcija-malog-rimskog-kazalista-press/>).

Slika 11: Arheološki muzej Istre

Slika 12: Stražnja strana Arheološkog muzeja Istre nakon renovacije

6. Manifestacije

6.1. Pulski filmski festival

Pulski filmski festival je najstariji filmski festival u Hrvatskoj i tradicionalno se održava u pulskoj Areni. Prva filmska revija je održana 1938. godine, no neposredno nakon toga je izbio rat pa se sljedeća slična revija održala tek 1953. pod vodstvom Marijana Rotara kada je doživjela veliki uspjeh i sveukupno brojila više od pedeset tisuća gledatelja. Godinu dana nakon toga organiziran je prvi službeni filmski festival. Organizatori festivala bili su Jadran-film, Gradsko kinematografsko poduzeće i Udruženje kinematografa Hrvatske. Pobjednički film te godine bila je komedija Vesna režisera Františka Čapa, a prvi prikazani hrvatski film bio je Koncert Branka Belana. Popularnost festivala se može objasniti i činjenicom da u to vrijeme filmovi nisu bili široko dostupni pa se festival pokazao omiljenom aktivnost i postao široko praćen i posjećen događaj. Prvi hrvatski film koji je odnio pobjedu na trećem po redu festivalu bio je 'Ne okreći se sine' autora Branka Bauera. Šezdesetih godina dolazi do pojave 'crnog vala' kako se nazivaju filmovi čija tema na moderan način predstavlja i kritizira društvene odnose što početkom sedamdesetih godina vodi do političkog pritiska na autore takvih filmova, no i dalje se pojavljuju na pulskom festival. Raspadom Jugoslavije festival se proglasio hrvatskim nacionalnim, no ubrzo je postalo jasno kako to nije održivo i kako Hrvatska sama ima nedovoljnu produkciju za festival ovih opsega pa je festival sljedećih nekoliko godina bio izrazito slabo posjećen. Godine 2001. Festival postaje internacionalan, a godinu nakon otvara se i kaštelska pozornica (<https://pulafilmfestival.hr/kratka-povijest/>). Danas se program Pula Film Festivala održava u Areni, INK-u, Kino Valliju, Kaštelu, Ambreli i Brijunima (<https://pulafilmfestival.hr/objavljen-medunarodni-program-zapocela-prodaja-ulaznica/>).

6.2. Dani antike – Pula Superiorvm

Dani antike je popularan festival koji posjetiteljima nudi uvid u svakodnevni život pulskih građana u antičko doba. Ovaj glazbeno-scenski događaj odvija se nasred Foruma ispred gradske Palače i Augustovog hrama koji su izvrsna kulisa za vraćanje posjetitelja u prošla vremena i pružanje nezaboravnog iskustva namijenjenog svim uzrastima (<https://www.pulainfo.hr/hr/where/16-dani-antike-pula-superiorvm-od-8-10-lipnja>). Program festivala obuhvaća ceremoniju rimskog vjenčanja kojemu prethodi odijevanje mlade i predstavljanje legionara i gladijatora mladoženji, potom se održava rimski ples u čast mladencima, te rimska gozba i antička zabava. Program za najmlađe posjetitelje se sastoji od

male škole gladijatora, antičke dječje predstave i različitih radionica antičkih zanata. Kao završetak programa održava se borba gladijatora u sklopu Spectacvla antiqve u Areni (<https://www.glasistre.hr/promo/dani-antike-pula-svperiorvm-2022-799803>).

6.3. Spectacvla antiqva

Jedan od najpopularnijih događaja u ljetnim mjesecima je Spectacvla antiqva. Održava se u Amfiteatru jednom tjedno u ljetnim mjesecima, od lipnja do rujna, izuzev tjedna u kojem se održava filmski festival. Događaj je to koji organizira Spectacvla Gladiatoria, moderna gladijatorska škola (<https://www.spectaculaantiqua.com/priredbe>) koja okuplja tim ljudi od kojih se mnogi bave borilačkim sportovima i čiji rad započinje 2013. godine uz pokroviteljstvo Arheološkog muzeja Istre, Pulasporta i turističke zajednice, a događaj sveukupno broji više od 100.000 posjetitelja (<https://www.spectaculaantiqua.com/spectacvla>). Događaj posjetitelje vraća u povijest i oživljava tradiciju gladijatorskih borbi koje su se nekada redovito održavale u Amfiteatru za koje je on bio i namijenjen. Članovi Spectacvlae Gladiatorie dvostruki su dobitnici trofeja “Hercules Victor” u međunarodnom natjecanju gladijatorskih škola, a trofej je bilo moguće pogledati u suvenirnici unutar Arene

(<https://www.pula.hr/hr/novosti/detail/16252/spectacvla-antiqva-rimska-tradicija-u-novom-ruhu/>).

6.4. Projekt “Rimska Pula”

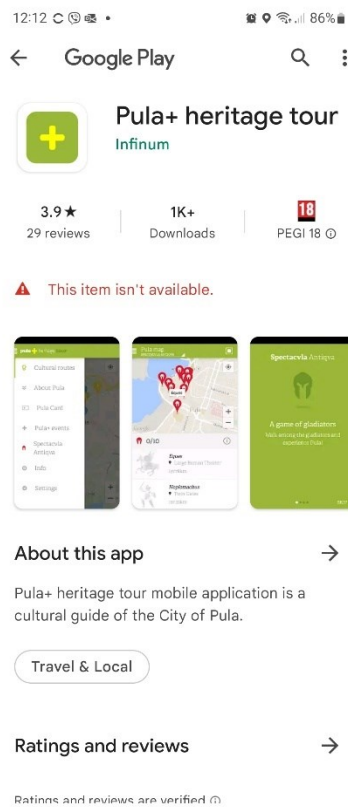
Projekt “Rimska Pula” osmišljen je kao interaktivan razgled antičke Pule namijenjen posjetiteljima koji žele doživjeti grad kroz oči bogatog Rimljanina. Uz pomoć glumaca vodiča odjevenih u antičku odjeću, posjetiteljima se omogućava da urone u svijet kakav je nekada izgledao. Obilazak započinje ispred Arene i ide se u smjeru Augustovog hrama gdje se odvija predstava “Pia”, potom slijedi šetnja od Foruma do Slavoluka Sergijevaca, prolazi se pokraj Herkulovih i Dvojnih vrata pa sve do Arheološkog muzeja Istre u čijem vrtu posjetitelji imaju priliku iz prve ruke vidjeti načine na koji se izrađivala keramika i rimski mozaici, ali i rimske frizure. Uz sve to dostupna su rimska jela. Projekt organiziraju Arheološki muzej Istre, Društvo turističkih vodiča i Turistička zajednica Pule (<https://www.pulainfo.hr/hr/where/krenite-u-avanturu-rimska-pula>). Realizacija projekta započela je 2012. godine kada je projekt doživio veliko odobravanje od strane posjetitelja i pokazao se kao izvrsna turistička ponuda.

7. Upotreba informacijskih tehnologija u kontekstu arheološkog turizma

Upotreba informacijskih tehnologija pokazala se kao koristan alat prilikom interpretacije arheoloških lokaliteta. Jedna tehnologija s najviše potencijala je proširena stvarnost koja omogućava spajanje stvarnog i virtualnog svijeta prenoseći korisniku više informacija nego što bi ih dobili jednostavnim posjetom lokalitetu ili spomeniku. Proširena stvarnost omogućuje korisnicima prikaz vizualnih, audio i 3D modela koji se integriraju u stvarnost, a na ekranu prikazuju širu priču. Ovaj pristup interpretaciji stvara osobniji pristup i lakše dopire do posjetitelja nudeći pamtljivo iskustvo (Mohammed-Amin et.al., 2012: 11). Nove tehnologije su omogućile širi spektar turističke ponude i ujedno smanjile troškove jer su takve aplikacije isplativije i organizacijski jednostavnije od organiziranih tura po lokalitetu, te omogućavaju korisnicima da sami odrede kako i kada će ih koristiti. Također, većina aplikacija je kompatibilna s pametnim telefonima pa su posjetiteljima lako dostupne. U izradi takvih aplikacija potrebno je obratiti pozornost na jednostavnu i lako razumljivu navigaciju unutar aplikacije i zanimljiv dizajn s mnogo različitih vizualnih sadržaja. Također treba obuhvaćati sve najbitnije informacije, no s posebnom pažnjom na raspored informacija kako bi se izbjegla nezainteresiranost korisnika (Mohammed-Amin et.al., 2012: 13).

7.1. Pula Heritage tour

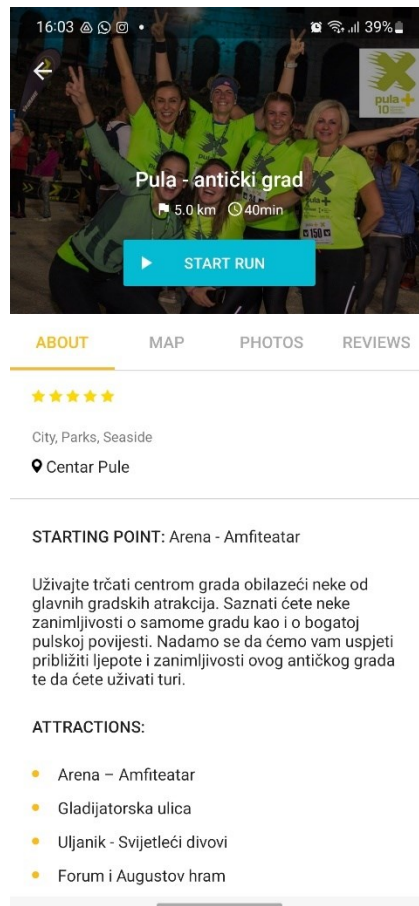
Pula Heritage tour zamišljena je kao mobilna aplikacija koja bi trebala posjetiteljima omogućiti da putem svojih mobilnih uređaja pristupe interaktivnoj karti, fotografijama i informacijama o Rimskim i Austrougarskim spomenicima. Aplikacija sadrži više od 70 lokaliteta koji se nalaze diljem Pule i korisniku omogućava kreiranje vlastite rute i brže snalaženje u kulturnoj baštini grada (<https://www.pulainfo.hr/hr/where/preuzmite-mobilnu-aplikaciju-pula-heritage-tour>) Osim arheoloških lokaliteta, aplikacija nudi i lokacije kulturnih punktova grada, muzeja, kulturnih manifestacija i sl. Dostupna je na hrvatskom, engleskom, talijanskom i njemačkom jeziku. Za financiranje aplikacije pobrinulo se Ministarstvo kulture, Arheološki muzej Istre, Povijesni i pomorski muzej Istre i Turistička zajednica grada Pule (<https://play.google.com/store/apps/details?id=co.infinum.kultour>). Na Google Playu aplikacija ima više od tisuću preuzimanja i nisku ocjenu od 3.9 zvjezdica. Aplikacija je objavljena 2014. godine, a posljednje ažuriranje je izvršeno 2018. godine. Pokušaj preuzimanja aplikacije na pametni telefon nije bio uspješan. Naime, Google Play javlja grešku i daje obavijest kako aplikacija nije dostupna ni za jedan uređaj (Slika 13).

Slika 13: Snimka zaslona preuzeta s Google Playa

7.2. Pula SightRun

Pula SightRun još je jedna mobilna aplikacija namijenjena posjetiteljima koji žele upoznati grad. Ideja aplikacije je mogućnost razgledavanja grada trčeći, no može se i hodati ili koristiti bicikl. Unutar aplikacije je ponuđena ruta duga 5 kilometara koja vodi korisnika kroz širi centar Pule i uz najvažnije gradske spomenike. Ruta započinje od Arene, a arheološki spomenici uz koje prolazi i o kojima korisniku daje informacije su Forum, Augustov hram, kapela Sv. Marije Formoze, Slavoluk Sergijevaca i Herkulova vrata. Za korištenje aplikacije potrebne su slušalice i uključeni GPS zbog audio vodiča koji korisniku govori upute o kretanju i pritom govori informacije o spomenicima pored kojih prolazi (<https://www.pulainfo.hr/hr/upoznaj-pulu-trzeci/20399>). Aplikacija je dostupna na Google Playu i App Storeu i ima visoku ocjenu od 4.9 zvjezdica. Osim grada Pule moguće je trčati i u drugim kulturno-povijesnim gradovima. Korisničko sučelje aplikacije je moderno, jednostavno za korištenje i nudi opcije na hrvatskom ili engleskom jeziku, a detaljnije informacije o aplikaciji su dostupne samo prilikom korištenja na fizičkoj lokaciji jer funkcionira uz pomoć GPS-a i prepoznaje lokaciju korisnika (Slika 14).

Slika 14: Snimka zaslona aplikacije SightRun

8. Projekti

8.1. „Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta – Pula“

Malo rimsko kazalište nalazi se pored zgrade Arheološkog muzeja Istre i ispod Kaštela. Od cijelog kazališta danas je ostala sačuvana dekoracija i temelji. Također su ostali sačuvani ulazi u zgradu kazališta kojih je bilo tri. Dva ulaza su se nalazila s bočnih strana kazališta, a jedno sa stražnje strane (Matijašić, 1980: 46-47). Projekt „Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta“ sufinanciran je iz mehanizama integriranih teritorijalnih ulaganja, sredstava Turističke zajednice grada Pule i sredstava Arheološkog muzeja Istre, sveukupne vrijednosti 17.852.732,44 kn. Projekt se provodio od 15.1.2020. do 15.2.2022. godine. Prema dokumentu dostupnom na stranicama Arheološkog muzeja Istre cilj projekta „...usmjeren je na zahvate konzervacije, rekonstrukcije i završne prezentacije Malog rimskog kazališta. Projektom konzervacije svi će originalni dijelovi kazališta biti sačuvani u trenutačnom obliku spomeničke baštine. Opći cilj konzervacije, restauracije i djelomične rekonstrukcije originalnih dijelova Malog rimskog kazališta je očuvanje i revitalizacija kulturne baštine iz antičke povijesti Pule kako bi se osigurala visoka razina kulturološke integriranosti te baštine u život sadašnjih i budućih generacija stanovnika Grada Pule, Istre i šire od toga, te povećavala prepoznatljivost i jedinstvenost ovog područja kroz zajedničku baštinsku platformu temeljenu na nizu lokaliteta i spomenika kulture iz antičkih vremena. Konzervacijom i rekonstrukcijom, Malo rimsko kazalište bit će prepoznatljivo, ne samo u Županiji već i šire, ostvarit će se integracija i povezanost kulturne baštine, manifestacija, kulturno-umjetničke produkcije s ostalim turističkim atrakcijama te će se ojačati svijest o potrebi očuvanja lokalnog identiteta i tradicije.”¹ U prošlosti se kazalište koristilo za održavanje različitih manifestacija i kulturnih aktivnosti, no zbog oštećenosti se prestalo s upotrebom. Nakon obnove u planu je nastaviti s izvođenjem programa Pulskog filmskog festivala, organizacija gladijatorskih borbi, međunarodnog festivala Drama Mediterana... Rekonstrukcijom i konzervacijom cilj je vratiti kazalište u upotrebu i unaprijediti turističku ponudu grada kroz kulturnu baštinu (<http://www.arheologija.hr/2021/07/11/ami-konzervacija-i-rekonstrukcija-malog-rimskog-kazalista-press/>). Slika 15 prikazuje planirani izgled kazališta i stražnje strane Arheološkog muzeja Istre nakon provedbe projekta.

---

¹ Projekt „Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta – Pula“ – document (https://www.pulainfo.hr/wp/wp-content/uploads/2021/02/Konzervacija_i_rekonstrukcija_Malog_rimskog_kazalista_Pula.pdf)

Slika 15: Planirani izgled Malog rimskog kazališta nakon provedbe projekta

8.2. Idejni projekt arheološkog parka – bazilika Sv. Marije Formoze

Ideja projekta “Bazilika sv. Marije Formoze u Puli (istraživanje – zaštita – prezentacija)” je stvaranje arheološkog parka koji bi omogućio pretvaranje dosadašnjeg prostora iz usputne destinacije u mjesto okupljanja i društvenih događanja. Jedan od ciljeva projekta je predstavljanje čitavog kompleksa velebne bazilike, a ne samo danas vidljivih ostataka (Slika 16). Prema podacima dostupnim na web stranici Arheološkog muzeja Istre, plan predstavljanja bi se fokusirao na “naglašavanje istočnoga volumena svetišta i sakristija višim zidom te iscrtavanje nižim zidovima pročelja i južnoga perimetralnog zida. Zatim, otvaranje pogleda prema vanjskom ritmu lezena sjevernoga perimetralnog zida, rekonstruiranje sjevernoga lateralnog ulaza te naglašavanje ritma kolonade koja dijeli brodove.” (Ujčić, 2007: 59)

Slika 16: 3D vizualizacija bazilike Sv. Marije Formoze nakon provedbe idejnog projekta

9. Zaključak

Kulturni turizam rastući je sektor turizma koji svake godine postaje sve popularniji među posjetiteljima koji biraju destinacije na osnovu njihove kulturne ponude. Iako se razvijao i ranije, posebno popularan postaje osamdesetih godina prošlog stoljeća kada se prvi put pojavljuje u literaturi. Arheološki turizam samo je jedan od oblika kulturnog turizma koji nudi posjetiteljima autentično iskustvo arheološkog iskapanja ili pak doživljaj arheološke baštine. Grad Pula obiluje arheološkim spomenicima i potencijalom za razvoj ove vrste turizma. Iako i dalje popularan u masovnom turizmu, kulturna ponuda grada privlači brojne posjetitelje. Razvoj kulturnog turizma bi se stoga trebao usmjeriti prema održivom turizmu koji bi ujedno i štutio arheološku baštinu od negativnih utjecaja turizma, ali i smanjio negativne utjecaje koje turizam nosi lokalnom stanovništvu. Nažalost, masovni turizam je i dalje glavni sektor turizma i direktno šteti arheološkim spomenicima grada zbog mnoštva posjetitelja koji ne cijene baštinu. Nerijetko se može vidjeti prizor posjetitelja koji se u kasnim noćnim satima nakon posjeta obližnjim kafićima penju na spomenike ili ih na druge načine oštećuju. Također, na nekim lokalitetima je gomila smeća koje ostaje iza posjetitelja redoviti prizor, no srećom grad se dobro brine o tome i održava lokalitete čistima. Zbog masovnog turizma se također grade nove zgrade koje narušavaju izgled gradskog centra svojim modernističkim stilom gradnje. Takve stvari su vidljive jednostavnim obilaskom centra grada usred sezone kada je najviše posjetitelja. Izvan jeka sezone kada ima manje posjetitelja i kada su posjetitelji većinom kulturni turisti prizori koji se mogu vidjeti su potpuno drugačiji i rijetko se može naići na turiste koji tretiraju kulturnu baštinu s nepoštovanjem. Ljeti s druge strane grad treba uložiti velike resurse kako bi se brinuo o očuvanju arheoloških spomenika i kako bi ih održao čistima.

Grad je prepoznao potencijale koje ima i implementirao ih u bogatu turističku ponudu u vidu raznih manifestacija čiji daljnji razvoj je u planu. Najpoznatije su Pulski filmski festival i Dani antike koji posjetiteljima omogućuju da dožive spoj modernog života okruženi antičkim spomenicima, te im pruža jedinstven doživljaj života kakav se odvijao u Puli prije dvije tisuće godina. Također su osmišljene i aplikacije Pula Heritage tour i Pula SightRun čija je zamisao odlična, no valja poraditi na njihovoj izvedbi i marketingu. Naposljetku, najveći recentni projekt koji će izravno utjecati na kulturni turizam grada Pule je rekonstrukcija Malog rimskog kazališta čije je otvorenje planirano za ljeto 2022. godine. Iako su sve nabrojene manifestacije i turističke ponude vezane uz kulturni turizam veliki korak naprijed i odlična inicijativa grada, ipak postoji mnogo neiskorištenog potencijala i lokaliteta koji su nedovoljno reprezentirani.

Primjer toga je Mozaik kažnjavanja Dirke koji se nalazi u ulici Sergijevaca i do kojeg se dolazi kroz malu trgovinu odjeće koja nema nikakve veze s mozaikom ni gradskom baštinom. Prostor je trenutno loše iskorišten i s obzirom na to da funkcionira kao prolaz do mozaika, činio bi odličan prostor na kojem bi se mogla održavati izložba, prostor za suvenirnicu ili pak neku drugu namjenu koja je povezana s gradom i baštinom i koji bi mogao pričati priču koja bi približila značenje mozaika svim posjetiteljima. Također se više radi na prezentaciji lokaliteta koji su turistički atraktivniji i poznatiji. Iako grad ulaže u razvitak kulturnog turizma i trudi se raditi na očuvanju i zaštiti spomenika, resursi kojima raspolaže mogli bi biti veći i podignuti brigu o vlastitoj baštini na veću razinu, te poraditi na prezentaciji pojedinih marginaliziranih spomenika. Naposljetku, zaštitna arheološka iskopavanja se odvijaju redovito diljem čitavog grada i zaslužna su za brojne nove nalaze, a gradnja nije moguća bez da se prvo ona provedu.

10. Literatura

Afkhami, B. (2021) *Archaeological tourism; characteristics and functions*. Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences 6(2) 57-60.

Afrić Rakitovac, K., Urošević, N., Vojnović, N. (2019) *Project ArchaeoCulTour: Innovative valorization of archaeological heritage in Istria County through sustainable cultural and creative tourism*. Smart tourism as a driver for culture and sustainability. Springer, Cham. 61-77.

Afrić Rakitovac, K., Urošević, N., Vojnović, N. (2021) *Interpreting the Mediterranean Archaeological landscape through Stakeholders' Participation – The Case of Vrsar, Croatia*. International Journal of Euro-Mediterranean Studies, 14(1). 49-84.

Comer, D.C., Willems, W.J.H. (2012) *Tourism and archaeological heritage: Driver to Development or Destruction?.*: 506-518

Demonja, D., Gredičak, T. (2014) *Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj*. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, 13(25), 112-128.

Guimaraes, G.M., Anjos, F.A., Farias, D.S.E.D., Arnold Junior, M. (2018) *Archaeological heritage management and tourism development: actions and proposals*. Revista Brasileira de pesquisa em Turismo, 12. 47-80.

Gobić-Bravar, Đ., Milotić-Bulić, L. (2013) *Mozaik "Kažnjavanje Dirke" u Puli, konzervatorsko-restauratorski osvrt*. Histria archaeologica: Časopis Arheološkog muzeja Istre, 43(43), 47-66.

Girardi Jurkić, V. (2011) *Stambene zgrade, njihova dekoracija i oprema stanovanja u rimskoj Puli. Neki primjeri*. Histria antiqua, 20(20), 77-90.

Jelinčić, J. D. (2009) *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandar.

Klarić, V., Kušan Špalj, D., Keča, K. (2021) *ARHKONTUR, Priručnik za interpretaciju u arheološkom turizmu*. Zagreb, Libertas međunarodno sveučilište

Mohammed-Amin, R. K., Levy, R.M., Boyd, J. E. (2012) *Mobile augmented reality for interpretation of archaeological sites*. Proceedings of the second international ACM workshop on Personalized access to cultural heritage. 11-14.

Matijašić, R. (1980) *Colonia Iulia Pola*. Latina et Graeca, 1(16), 33-50.

Matijašić, R., Buršić Matijašić, K. (1996) *Antička Pula s okolicom*. ZN "Žakan Juri".

- Matijašić, R., Ujčić, Ž. (2005) *Pula antički grad*. Arheološki muzej Istre, Pula.
- Marinčić, P. (2011) *Bazilika sv. Marije Formoze*. Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, 4(4), 13-16.
- Mlakar, Š. (1957) *Amfiteatar u Puli*. Arheološki muzej Istre, Pula.
- Mlakar, Š. (1958) *Antička Pula*. Arheološki muzej Istre, Pula.
- Pacifico, D., Vogel, M. (2012) *Archaeological sites, modern communities, and tourism*. Annals of tourism research, 39(3): 1588-1611.
- Pančić Kombol, T. (2006) *Kulturno nasljeđe i turizam*. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, (16-17), 211-226.
- Radolović, D. (2019) *Uloga kulturnog turizma u razvoju gradova*. Diplomski rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“.
- Strategija razvoja kulturnog turizma (2003). Zagreb, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/73.%20-%201.4.pdf> [14.6.2022.]
- Plan Strategije razvoja turizma grada Pule 2016.-2020 (2015). https://www.pula.hr/site_media/media/uploads/content/images/2018/07/24/strategija_turizma_grad_pula_2016_2020.pdf [14.6.2022.]
- Šegavić Čulig, I. (2005) Oživljena povijest (living history) kao metoda interpretacije baštine. Informatica museologica, 36(3-4), 6-13.
- Tomljenović, R., Boranić Živoder, S. (2015) *Akcijski plan razvoja kulturnog turizma*. Institut za turizam, Zagreb, 4.
- Ujčić, Ž. (2007) *Ranokršćanska bazilika sv. Marije Formoze u Puli: izložba= La basilica paleocristiana di S. Maria Formosa a Pola..* Arheološki muzej Istre.
- Vojnović, N. (2012). *Stagnacija turističke destinacije: primjer Pule*. Hrvatski geografski glasnik, 74(2), 113-128.

Internetski izvori:

- Ami-pula-hr. *Bazilika sv. Marije Formoze u Puli*. Dostupno na: <http://www.ami-pula.hr/projekti/bazilika/> [14.6.2022.]
- Ami-pula-hr. *Povijest muzeja*. Dostupno na: <http://www.ami-pula.hr/o-muzeju/povijest/> [14.6.2022.]

Ami-pula-hr. *Zbirka podvodne arheologije*. Dostupno na: ¹ <http://www.ami-pula.hr/ustroj-muzeja/arheoloski-odjel/zbirka-podvodne-arheologije/> [14.6.2022.]

AMI PRESS. (2021) *AMI- Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta (PRESS)*. Dostupno na: Konzervacija i rekonstrukcija Malog rimskog kazališta – Pula” [14.6.2022.]

Ami-pula-hr. *Vinogradarstvo i maslinarstvo Istre u antici*. Dostupno na: <http://www.ami-pula.hr/dislocirane-zbirke/amfiteatar/izlozba-u-podzemlju-amfiteatra/> [15.6.2022]

Ami-pula-hr. *Augustov hram*. Dostupno na: <http://www.ami-pula.hr/dislocirane-zbirke/augustov-hram/> [7.6.2022.]

Glasistre-hr (2022) *Dani antike – Pula Superiorvm 2022*. Dostupno na: ¹ <https://www.glasistre.hr/promo/dani-antike-pula-svperiorvm-2022-799803> [14.6.2022.]

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14.6.2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62763>

Pulainfo-hr. *Poznati u Puli*. Dostupno na: <https://www.pulainfo.hr/hr/information-categories/poznati-u-puli> [19.6.2022.]

Kurelec, T. (2013) *Kratka povijest*. Dostupno na: <https://pulafilmfestival.hr/kratka-povijest/> [7.6.20220]

Ppmi-hr. *O Kaštelu*. Dostupno na: <http://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kastel/o-kastelu/> [18.6.2022.]

Ppmi-hr. *Mletačka utvrda*. Dostupno na: <http://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kastel/mletačka-utvrda/> [18.6.2022.]

Ppmi-hr. *Izgled Kaštela*. Dostupno na: <http://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kastel/izgled-kastela/> [18.6.2022.]

Pulainfo-hr. *Krenite u avanturu „Rimska Pula“*. Dostupno na: ¹ <https://www.pulainfo.hr/hr/where/krenite-u-avanturu-rimska-pula> [18.6.2022.]

Pulainfo-he. *Preuzmite mobilnu aplikaciju pula+ heritage tour*. Dostupno na: <https://www.pulainfo.hr/hr/where/preuzmite-mobilnu-aplikaciju-pula-heritage-tour> [3.6.2022.]

Play-google-com. *Pula+ heritage tour*. Dostupno na: ¹ <https://play.google.com/store/apps/details?id=co.infinum.kultour>. [3.6.2022.]

Pulainfo-hr. *Pula SightRun – Upoznaj Pulu trčeci*. Dostupno na: <https://www.pulainfo.hr/hr/upoznaj-pulu-trceci/20399> [3.6.2022.]

Pulafilmfestival-hr. (2022) *Objavljen Međunarodni program, započela prodaja ulaznica*. Dostupno na: <https://pulafilmfestival.hr/objavljen-medunarodni-program-zapocela-prodaja-ulaznica/> [14.6.2022.]

Pulainfo-hr. *Dani antike – Pula Superiorvm*, Forum. Dostupno na: <https://www.pulainfo.hr/hr/where/16-dani-antike-pula-svperiorvm-od-8-10-lipnja> [14.6.2022.]

Spectacvlaantiqua-hr. *Borbe gladijatora*. Dostupno na: <https://www.spectaculaantiqua.com/priredbe> [3.6.2022.]

Spectacvlaantiqua-hr. *Spectacula*. Dostupno na: <https://www.spectaculaantiqua.com/spectacvla> [3.6.2022.]

Pula-hr (2017) *Spectacvla Antiqva: rimska tradicija u novom ruhu*. Dostupno na: <https://www.pula.hr/hr/novosti/detail/16252/spectacvla-antiqva-rimska-tradicija-u-novom-ruhu/> [3.6.2022.]

Zupa-uznesenja-marijina-pula-hr. *Sakralna baština*. Dostupno na: <http://www.zupa-uznesenja-marijina-pula.hr/sakralna-bastina.html> [20.6.2022.]

Slika 1: Pulski amfiteatar (Fotografira: Karla Radolović)	8
Slika 2: Augustov hram i Gradska Vijećnica na pulskom Forumu (Fotografira: Karla Radolović)	10
Slika 3: Slavoluk Sergijevaca (Fotografira: Karla Radolović)	11
Slika 4: Herkulova vrata (Fotografira: Karla Radolović)	12
Slika 5: Dvojna vrata (Fotografira: Karla Radolović)	13
Slika 6: Oktogonalni mauzolej (Preuzeto iz: https://www.regionalexpress.hr/site/more/pula-tijekom-vikenda-mozhete-pogledati-i-rimski-mauzolej)	14
Slika 7: Mozaik kažnjavanja Dirke (Fotografira: Karla Radolović)	15
Slika 8: Malo rimsko kazalište prije rekonstrukcije (Preuzeto iz: https://www.istria-culture.com/malo-rimsko-kazaliste-i103)	17
Slika 9: Kaštel (Preuzeto iz: https://www.pulainfo.hr/hr/where/kastel)	18
Slika 10: Kapela sv. Marije Formoze (Fotografira: Karla Radolović)	19
Slika 11: Arheološki muzej Istre (Fotografira: Karla Radolović)	21
Slika 12: Stražnja strana Arheološkog muzeja Istre nakon renovacije (Fotografira: Karla Radolović)	21
Slika 13: Snimka zaslona preuzeta s Google Playa	25
Slika 14: Snimka zaslona aplikacije SightRun	26

Slika 15: Planirani izgled Malog rimskog kazališta nakon provedbe projekta (Preuzeto iz: <https://www.pula.hr/hr/novosti/detail/21145/predstavljen-projekt-konzervacija-i-rekonstrukcija-malog-rimskog-kazalista/>)..... 28

Slika 16: 3D vizualizacija bazilike Sv. Marije Formoze nakon provedbe idejnog projekta (Preuzeto iz: <http://www.ami-pula.hr/projekti/bazilika/>) 29

Arheološka baština u kontekstu kulturnog turizma grada Pule

Sažetak

Kulturni turizam oblik je turizma u kojem turisti posjećuju destinaciju djelomično ili u potpunosti motivirani povijesnim nasljeđem, umjetnošću ili stilom života. Cilj kulturno turističkih destinacija je razvoj održivog turizma. Grad Pula ima bogatu arheološku baštinu i bogate temelje za razvoj kvalitetnog kulturnog turizma, a najpoznatiji je Amfiteatar koji je iznimno posjećen kao objekt i u kojemu se događa najveći broj manifestacija. Arheološka baština gradu daje autentičnu sliku i jedinstvenu ponudu u turizmu, te mogućnost dugoročnog razvoja kulturnog turizma. Svijest o zaštiti arheološke baštine donosi sve veći razvoj arheološkog turizma pomoću kojeg se radi na edukaciji lokalnog stanovništva i turista. Arheološki turizam također pridonosi razvoju grada i gradske infrastrukture, a pomaže i lokalnom stanovništvu kojemu je to jedan od izvora prihoda. Najpoznatije manifestacije koje grad nudi turistima i lokalnom stanovništvu su Pulski filmski festival, Dani antike i Specracvla antiqva koji privlače brojne posjetitelje. U turističkoj ponudi se nalaze i mobilne aplikacije čiji je cilj na interaktivan način provesti posjetitelja kroz grad.

Ključne riječi: kulturna baština, kulturni turizam, arheologija

Archaeological Heritage in the context of Cultural Tourism of the City of Pula

Summary

Cultural tourism is a form of tourism in which tourists visit a destination partially or fully motivated by historical heritage, art or lifestyle. The goal of cultural tourism destinations is the development of sustainable tourism. The city of Pula has a rich archaeological heritage and rich foundations for the development of quality cultural tourism. Certainly the most famous is the Amphitheater, where most events take place. The archaeological heritage gives the city an authentic image and a unique offer in tourism, as well as the possibility of long-term development of cultural tourism. Awareness of the protection of archaeological heritage brings an increasing development of archaeological tourism, which is used to educate the local population and tourists. Archaeological tourism also contributes to the development of the city and its infrastructure, and it also helps the local population, for whom it is one of the sources of income. The most famous events that the city offers to tourists and local residents are the Pula Film Festival, Days of Antiquity and Specracvla Antiqva, which attract many visitors. The tourist offer also includes mobile applications whose goal is to guide the visitor through the city in an interactive way.

Key words: cultural heritage, cultural tourism, archaeology